

Джулик О. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Красільнікова О. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИНОНІМІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано синонімію фразеологічних одиниць англійської мови й описано своєрідності виокремлення домінанти у фразеологічному синонімічному ряді. Увагу зосереджено на фразеологічних синонімах, які за збереження тотожності предметно-логічного значення відрізняються семантичними відтінками значення, неадекватністю образної основи і різною функціонально-стилістичною приналежністю. Основними ознаками фразеологічної синонімії вважають семантико-сміслову спільність фразеологічних одиниць і їхню часткову взаємозамінність на сигніфікативному рівні. Синонімічні фразеологічні одиниці утворюють синонімічні ряди. Кожен член синонімічного ряду відрізняється будь-яким компонентом свого значення від інших членів ряду і збігається з ними стосовно іншого компонента. За нашими спостереженнями, синонімічні ряди можуть бути невеликими, включати 2–3 фразеологічних звороти, або досить об'ємними, до їхнього складу можуть входити до 20 і більше фразеологічних одиниць. Наприклад, синонімічний ряд із спільною семантичною моделлю “to move along by foot”: to pad (to beat) the hoof, to ride Shank's mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it.

Щоби з'ясувати індивідуальні особливості синонімів, доцільно зіставити кожний член синонімічного ряду з нейтральним словом або словосполученням, що виражає найзагальніше значення та не є маркованим ані семантично, ані стилістично. Це центральне, стрижневе слово або словосполучення називають синонімічною домінантою. Значення домінанти покриває значення кожного із синонімів певного ряду і входить у його визначення. Фразеологічна одиниця домінантою буває рідко, причому лише та, що є стилістично нейтральною, безобразною та визначальною для головного значення маркованих членів синонімічного ряду. Домінантою фразеологічного синонімічного ряду може бути стійке словосполучення нефразеологічного характеру. Якщо у фразеологічному синонімічному ряді неможливо виокремити домінанту, то кожний член ряду порівнюється з лексичним синонімом, який покриває загальне значення фразеологічної одиниці в синонімічному ряді, або із групою слів, що описово передають загальне значення фразеологічного синоніма.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна синонімія, синонімічний ряд, домінанта, значення.

Постановка проблеми. У процесі функціонування фразеологічних одиниць (далі – ФО) як особливого виду знаків мовної системи діють два протилежні чинники: тенденція до стабільності та тенденція до видозміни. Однією з основних умов утворення і функціонування фразеологізмів є стійкість значення і структури. Без цієї ознаки фразеологізми не можуть стати знаками мовної системи. Стійкість структури зумовлює стійкість лексичного значення, і навпаки, стійкість лексичного значення передбачає стійкість структури. Протилежно діючий чинник має тенденцію до урізноманітнення змісту та форми фразеологізмів, вираження того ж або подібного поняття в іншій формі: від незначних змін до

повної їх заміни. Ця видозміна виявляється в такому мовному явищі, як синонімія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічна синонімія вже неодноразово була предметом спеціальних досліджень [2; 4; 6; 7; 8; 10; 13; 14; 15; 16]. Проте немає загальноприйнятого визначення синоніма ані для лексики взагалі, ані для фразеологічних одиниць зокрема. Звичайно, розбіжності у визначеннях неминучі, бо залежать від напрямів теоретичного дослідження синонімії, кожному з яких – інтуїтивно-логічному, функціонально-лінгвістичному і маловивченому структурно-лінгвістичному – притаманні певні принципи.

Постановка завдання. Мета статті – визначення фразеологічного синоніма й опис своєрід-

ності виокремлення домінанти у фразеологічному синонімічному ряді.

Виклад основного матеріалу. Як показує аналіз теоретичної літератури [1; 3; 4; 12; 14], в основі одних визначень синонімів лежить повна тотожність значень окремих структурних елементів [12, с. 119], в основі ж інших – цілковитий збіг понять слів чи стійких словосполучень [14, с. 5]. Багато визначень містять вказівки на предметну співвіднесеність, відтінки значень і лексико-семантичну валентність одиниць [4, с. 99; 3, с. 195].

Різні погляди передусім є наслідком відсутності об'єктивних мовних критеріїв у визначенні синонімів. Зокрема, аспекти фразеологічної синонімії і зараз потребують ґрунтовного вивчення. Наведемо одне з визначень фразеологічних синонімів: «Фразеологічні синоніми – це одноструктурні та різноструктурні ФО, які за збереження тотожності предметно-логічного значення відрізняються семантичними відтінками значення, неадекватністю образної основи і різною функціонально-стилістичною приналежністю» [6, с. 4].

Основними ознаками фразеологічної синонімії дослідники вважають семантико-сміслову спільність фразеологічних одиниць і їхню часткову взаємозамінність на сигніфікативному рівні [2, с. 3]. Семантико-смістова спільність фразеологізмів визначається наявністю в їхньому значенні того спільного, родового аспекту, який об'єднує їх у семантико-тематичні розряди і зумовлює можливість часткової взаємозаміни висловлювань у певних контекстах. Взаємозамінність фразеологізмів-синонімів розуміється не як потреба, а як можливість, спеціальний спосіб виявлення достатності смислової інформації в певному контексті, де перевіряється наявність чи відсутність синонімічних зв'язків між відповідними фразеологічними одиницями.

Однією із причин появи в мові фразеологічних одиниць як вторинних, непрямих, опосередкованих найменувань предметів, явищ, подій, станів, ознак тощо навколишньої дійсності, уже позначених первинними найменуваннями, є розширення і поглиблення відомостей про денотати. Нові відтінки поняття позначаються новими мовними знаками, серед яких помітне місце належить фразеологічним одиницям. У мові виникають близькі за значенням найменування того самого предмета, події, ознаки чи стану. Отже, предметно-понятійна співвіднесеність є найбільш об'єктивним критерієм виокремлення

фразеологічних синонімів. Воночас близькі за значенням фразеологізми можуть виражати різний об'єм поняття, що сприяє його повнішому вираженню.

Отже, фразеологічні синоніми – це фразеологізми, які позначають те саме поняття, близькі за своїм головним значенням, співвідносні з тією ж частиною мови, але які відрізняються образністю, семантичними відтінками, емоційно-експресивним забарвленням або віднесеністю до різних мовних стилів, або обома одночасно. Синонімічні фразеологізми характеризуються не тільки спільністю номінативної основи, а й категоріально-граматичною і функціонально-синтаксичною однотипністю [8, с. 13].

Синонімічні фразеологічні одиниці утворюють синонімічні ряди. Фразео-синонімічний ряд можна розглядати як вервечку семантично зв'язаних ФО. Кожен член синонімічного ряду відрізняється будь-яким компонентом свого значення від інших членів ряду і збігається з ними стосовно іншого компонента. За нашими спостереженнями, синонімічні ряди можуть бути невеликими, включати 2–3 фразеологічні звороти, або досить об'ємними, до їхнього складу можуть входити до 20 і більше фразеологічних одиниць. Наприклад, синонімічний ряд зі спільною семантичною моделлю “to move away secretly, without notice”: *to take French leave, to make oneself scarce, to give smb. the slip* [5, с. 406, 653, 915]; синонімічний ряд фразеологічних одиниць зі спільною семантичною моделлю “to move along by foot”: *to pad (to beat) the hoof, to ride Shank's mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it* [5, с. 348].

Щоби з'ясувати індивідуальні особливості синонімів, доцільно зіставити кожний член синонімічного ряду з нейтральним словом або словосполученням, що виражає найзагальніше значення та не є ані семантично, ані стилістично маркованим. Це центральне, стрижневе слово або словосполучення називають синонімічною домінантою [15, с. 23]. Значення домінанти покриває значення кожного із синонімів певного ряду і входить у його визначення. Оскільки синонімічний ряд являє собою більш часткову мікросистему в семантичному полі, то домінанта синонімічного ряду є видовим поняттям до домінанти семантичного поля загалом.

Що стосується фразеологічних одиниць, то вони є виражальними засобами мови і служать в основному не для номінації, а для експресії. Фразеологічна одиниця ускладнена

найрізноманітнішими семантико-стилістичними диференційними ознаками і не може бути опорним словосполученням – домінантою фразео-семантичного поля. Фразеологічний синонімічний ряд являє собою дрібнішу, тому й одноріднішу семантичну парадигму в межах фразео-семантичного поля. Ця обставина дозволяє в низці випадків виокремити домінанту у фразеологічному синонімічному ряді. Фразеологічна одиниця домінантою буває рідко, причому лише та, що стилістично нейтральна, безобразна та визначальна для головного значення маркованих членів синонімічного ряду. Домінантою фразеологічного синонімічного ряду може бути стійке словосполучення нефразеологічного характеру. Наприклад, у синонімічному ряді *to go to camp, to hit the hay, to go to bed* [5, с. 431, 496] домінантою-фразеологізмом є *to go to bed*.

Фразеологічна одиниця виступає як домінанта у випадку смислової ідентичності членів синонімічного ряду (синоніми, які відрізняються лише сферою використання і стилістичним забарвленням) або коли вона є стилістично нейтральним зворотом і входить у визначення всіх членів синонімічного ряду. Зазвичай у ряді *to keep pace with, to keep step with, to keep abreast of* [5, с. 572, 573] домінантою є фразеологічна одиниця *to keep pace with*.

Однак треба зауважити, що, хоча деякі фразеологічні одиниці й беруть участь у визначенні значень інших фразеологічних одиниць, наприклад, *to hit the road (trail, breeze)* [9, с. 223] пояснюється через *to take the road* [9, с. 447]; *to show a clean pair of heels* [5, с. 859] – через *to take flight* [5, с. 914] та ін., домінантою в синонімічному ряді вони не є, бо в поясненні інших членів ряду ці фразеологічні одиниці участі не беруть. Для визначення загального значення синонімічного ряду звичайно доводиться звертатися до способу описання. Так, загальне значення фразеологічних синонімів *to take French leave, to make oneself scarce, to give smb. the slip* [9, с. 176, 298, 440] можна передати лише описово: “to depart secretly or without notice”; загальне значення синонімічних фразеологічних одиниць *to shoot the moon, to shoot (to fly) the pit* [5, с. 858] – “to depart at night without paying the rent”.

Загальне значення фразеологічного синонімічного ряду можна передати і через ідентифікатор або лексичний синонім, але домінантою у фразеологічному синонімічному ряді їх назвати не можна. Слово може бути домінантою тільки в лексико-фразеологічному синонімічному

ряді: *to cut and run, to take flight, to take wing, to show the heels, to cut one's lucky, to flee, to bolt* [5, с. 75, 275], домінанта *to flee*.

Цілком природно, що значення кожного члена синонімічного ряду осмислюється у співвідношенні саме з домінантою. До домінанти помічаються опозиції інших членів синонімічного ряду, визначається характер цих опозицій у семантичному, емоційно-експресивному та функціонально-стилістичному планах.

Якщо у фразеологічному синонімічному ряді неможливо виокремити домінанту, то кожний член ряду порівнюється з лексичним синонімом, який покриває загальне значення фразеологічної одиниці в синонімічному ряді, або із групою слів, що описово передають загальне значення фразеологічного синоніма.

Розглянемо фразеологічні синоніми із загальним значенням “to dance”: *to shake a leg, to tread a measure, to cut the rug, to foot it, to sling a nasty foot (ankle), to shake a wicked (mean) calf (hoof, leg), to have a crack, to crack one's heels* [5, с. 253, 348, 455, 854, 869, 964]. Під час зіставлення цих фразеологічних синонімів із нейтральним лексичним синонімом виявляється максимальне розходження між загальним значенням ряду й окремим значенням кожного синонімічного фразеологізму. Хоча заміна фразеологічної одиниці її нейтральним лексичним синонімом і можлива без порушення основного змісту, але точність і виразність висловлювання водночас знижуються.

Під час зіставлення кожної фразеологічної одиниці з іншою фразеологічною одиницею того ж синонімічного ряду виявляємо опозиції, які визначають характер семантико-стилістичних розходжень між фразеологічними синонімами. Дані розходження можуть бути максимальними або мінімальними. Аналіз опозицій усередині синонімічного ряду також важливий, тому що саме характер виявлених розходжень визначає вибір того чи іншого звороту в конкретному мовному використанні.

Порівняємо дві фразеологічні одиниці з наведеного вище синонімічного ряду: *to tread a measure* [5, с. 964] – «танцювати красиво, ритмічно» (емоційне поетичне висловлювання), *to shake a wicked calf* [5, с. 854] – «танцювати добре» (експресивний сленг). Дистрибутивні властивості фразеологічних одиниць однакові, але розходження додаткових семантико-стилістичних ознак максимальні, що не дозволяє семам, які розрізняються, нейтралізуватися в контексті:

“As the Mayor’s step-daughter, she learnt, she had not been quite in her place in *treading a measure* amid such a mixed throng as filled the dancing pavilion” [17, с. 315].
 “Tell’em to play “Admiration”!” shouted Sioane, “Phoebe and I are going to *shake a wicked calf*”, and they sailed off in the muddled crowd” [18, с. 985].

Розмовна фразеологічна одиниця *to foot it* [15, с. 348] за зіставлення з кожним із вказаних двох зворотів виявляє менше семантико-стилістичних розходжень і в деяких умовах контексту може спостерігатися нейтралізація відмінних сем:

“<...> he dismissed Melpone, and forthwith Diana and Amarallis *footed it* before the wind’s eyes of the clubmen” [18, с. 664].

Інші фразеологічні одиниці того ж ряду *to cut the rug* [5, с. 253] і *to have a crack* [5, с. 455] виявляють мінімальне розходження у своїх смислових структурах. Воно зв’язано з різною образністю фразеологічних одиниць, що зумовило їх специфічну емоційну оцінку. Фразеологічна одиниця *to cut the rug* порівняно із фразеологічною одиницею *to have a crack* частіше вживається стосовно танцюристів-любителів:

“How about *cutting the rug* a little, Miss Wingfield?” “Oh, I”. – “Or is your

programme filled up?” Let me have a look at it. Why, every dance is taken!” [17, с. 525].

“Care for a dance?” Dixon said to Christine.

“I’m not much good, as I told you, but I don’t mind *having a crack* if you don’t” [17, с. 415].

Мінімальне розходження фразеологічних синонімів не перешкоджає нейтралізації відмінних сем у контексті.

Висновки і пропозиції. У різних контекстах та сама фразеологічна одиниця може нейтралізувати або актуалізувати певні семи, унаслідок чого вона потрапляє в різні синонімічні ряди. Оскільки синонімічний ряд – це мікросистема, вона відображає закономірності розвитку мови загалом, що зумовлює деякі зміни і внутрішнє перегрупування одиниць усередині синонімічних рядів і між ними. Багатозначні фразеологічні одиниці вступають у різні синонімічні ряди в межах одного семантичного поля або виходять деякими значеннями за межі даного поля. Цим підкреслюється широкий зв’язок досліджуваних фразеологічних одиниць з іншими семантичними полями і системний характер фразеології. У подальшій роботі вважається доцільним вивчення синонімії фразеологічних одиниць за їхнього функціонування в художньому дискурсі.

Список літератури:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 196 с.
2. Апресян Ю. Д. Фразеологические синонимы типа «глагол + существительное» в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1956. 24 с.
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1986. 295 с.
4. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів : Вид-во Львівського державного університету, 1980. 156 с.
5. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ : Знання, 2005. 1056 с.
6. Богоявленская Е. В. Фразео-синонимический ряд и проблема доминанты. *Фразеологическая семантика: Германские и романские языки*. Москва, 1983. С. 3–25.
7. Жуков В. П. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 309 с.
8. Коломиец Н. Ф. Фразеологическая синонимика украинского языка : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Киев, 1990. 30 с.
9. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. Москва : Русский язык, 2000. 512 с.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебник для институтов и факультетов иностранных языков. 2-е изд., перераб. Москва ; Дубна : Высшая школа ; Изд. Центр «Феникс», 1996. 336 с.
11. Лукьянова Г. Л. Пословицы как особый вид фразеологических единиц в английском языке. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». 2002. Вип. 29. С. 40–45.
12. Мостовой М. І. Лексикология англійської мови. Харків : Вид-во «Основа» при Харк. держ. ун-ті, 1993. 189 с.
13. Руденко С. А. Фразео-лексическая глагольная синонимия в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1981. 25 с.
14. Хазанович А. П. Синонимия во фразеологии современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1958. 17 с.
15. Черная А. И. Фразео-семантическое поле и фразеологический синонимический ряд. *Фразеологическая система английского языка* : межвузовский сборник научных трудов. Челябинск : УГПИ, 1985. С. 18–25.

16. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1970. 259 с.
17. An Anthology of English and American Verse. Moscow : Progress Publishers, 1972. 720 p.
18. English Poetry / Ed. by Charles W. Eliot LL D. V. 2. New York : P. F. Collier & Son, 1910. P. 478–988.

Dzhulyk O. I., Krasilnikova O. M. PHRASEOLOGICAL SYNONYMY OF ENGLISH

The article analyses the synonymy of phraseological units of English and describes peculiarities of singling out the dominant in the phraseological synonymic row. In particular, attention is focused on phraseological synonyms, which, while maintaining the identity of object-logical meaning, differ in semantic shades of meaning, inadequacy of the imaginary basis and different functional and stylistic affiliation.

The main features of phraseological synonymy are the semantic unity of phraseological units and their partial interchangeability at the significative level. Synonymic phraseological units form synonymic rows. Each member of the synonymic row is distinguished by any component of its meaning from the other members of the row and coincides with them in relation to another component. According to our observations, synonymic rows may be small, include 2–3 phraseological units, or quite voluminous, they may contain up to 20 or more phraseological units. For example, a synonymic row with a common semantic model “to move along by foot”: to pad (to beat) the hoof, to ride Shank’s mare, to ride in the marrow-bone coach, to ride the shoe leather express, to foot it, to leg it, to hoof it. In order to find out individual features of synonyms, it is advisable to compare each member of a synonymic row with a neutral word or phrase that expresses the most general meaning, and is not labelled in either semantic or stylistic terms. This central, pivotal word or phrase is called a synonymic dominant. The meaning of the dominant covers the meaning of each synonym of a particular row and is included in its definition. The phraseological unit is rarely the dominant, and only that which is stylistically neutral, colourless and defining for the main meaning of the marked members of the synonymic row. The dominant of the phraseological synonymic row may be the stable word-combination of the nonphraseological character. If it is impossible to distinguish the dominant in the phraseological synonymic row, each member of the row is compared with a lexical synonym that expresses the total meaning of the phraseological unit in the synonymic row, or with a group of words that descriptively convey the overall meaning of the phraseological synonym.

Key words: *phraseological unit, phraseological synonymy, synonymic row, dominant, meaning.*